

Što bi trebalo učiniti?

Prvo bi trebalo urediti stari dio groblja, dati mu pravilan (pravokutni) oblik i ograditi ga arkadama. To bi arhitektonski lijepo djelovalo, a ne bi predstavljalo gotovo nikakav izdatak, jer bi se prodajom mjesta u tim novim arkadama lako došlo do sredstava za njihovu izgradnju. Pri tome bi pojedine nove paviljone arkada trebalo predvidjeti za zaslužne ličnosti pojedinih struka — znanstvenici, književnici, glazbenici (skladatelji, reproduktivci, pedagozi), likovni umjetnici, članovi kazališta, filmski glumci i slično. A tada, kad bi taj dio bio ograđen, možda bi se u tom starom dijelu groblja mogla provesti nova numeracija polja (temeljno načelo ostalo bi i dalje: parna polja na desnoj, a neparnim brojevima označena na lijevoj strani od glavnog ulaza). To bi bio znatan posao, ali dobilo bi se na preglednosti.

Što se tiče novoga dijela groblja i on bi trebao dobiti neki rubni zid, koji bi mogao — kad Zagreb dobije krematorij — poslužiti za smještaj urna s pepelom.

*
* * *

Naravno, moglo se dogoditi da je poneki skladatelj ili pisac o glazbi u ovome popisu izostavljen. No ipak je ovdje sabran znatan dio podataka, tako da se može raditi samo o pojedinim nadopunama. Bit ćemo zahvalni za svaki podatak koji dobijemo na temelju ovoga člana, kako bismo taj popis mogli naknadno još upotpuniti. Ako bi to bila pobuda i za ostale struke da nešto slično poduzmu i objelodane, mislim da bi se time mnogo učinilo, jer »Rod bo samo koj' si mrtve štuje...«

Josip Nagy

Moja sjećanja na Blagoja Bersu

U povodu tridesete godišnjice smrti hrvatskog skladatelja Blagoja Berse (1873—1934) na petoj priredbi Muzičke akademije u Zagrebu održanoj 12. travnja 1964. izveden je koncert pod nazivom »Djela Blagoja Berse«. Stota obljetnica njegova rođenja pada na 21. prosinca 1973., a četrdeseta njegove smrti na 1. siječnja 1974. Na domaku ovih spomendana Bersini prijatelji, štovatelji i đaci sjetili su se svog plemenitog druga i nastavnika 28. ožujka o. g. u Povijesnom muzeju Hrvatske, a 29. ožujka u Gradskoj knjižnici. S osobitim poštovanjem iznosile su se njegove vrline i zasluge za glazbenu umjetnost. Evo k tome nekoliko podataka i ličnih uspomena o njemu.

Onome što o njemu kažu muzički stručnjaci ja, od muzike kradomice malko nadahnut, dodat ću neka svoja sjećanja. Iskrena, topla i prijateljska Blagojeva veza sa mnom, s mojim roditeljima, komisija kojoj je na čelu bio Ivan Bersa, a moj mučena do njegove smrti. Bio je to nastavak prijateljstva koje su gajili naši roditelji, osobito očevi. U doba kad je Blagojev otac Ivan bio predsjednik Prizivnog suda u Zadru, moj je otac bio savjetnik Višeg zemaljskog suda u Splitu. Oni su se prigodice dopisivali i posjećivali. Blagojev otac dolazio je po službenoj dužnosti češće u Split nego što je moj odlazio u Zadar. Ljeti g. 1893. ili 1894. — ne sjećam se sasvim točno — jedna sudačka komisija kojoj je na čelu bio Ivan Bersa, a moj otac bio njen član, trebala je obići sudove na Jadranskoj obali. Putovalo se parobrodom »Metković« tadanjeg austrijskog Lloydja. Moj je otac poveo sa sobom svoju majku i mene, a Bersa svoju suprugu, rođenu Medici, i jednog sina. Nisam siguran da li je to bio Blagoje ili njegov stariji brat Josip, kojega je kasnije veoma zanimala arheologija i koji je surađivao u časopisu don Frane Bulića »Buletino di archeologia e storia dalmata«, kasnijem »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku«. Put nas je dovaio i u Pulu, gdje je mladi Bersa vrlo pažljivo razgledao Arenu, taj di-

van spomenik rimske kulture. Uzgred rečeno, Austrija, venecijanska od same Venecije koju je naslijedila u Dalmaciji, pisala je ime spomenutog parobroda »Metkovich«. Ovakvo iskrivljavanje, kao i nametanje mađarskih imena jadranskim brodovima koji su plovili uzduž naše obale, nije ostalo nezapaženo ni Vatroslavu Jagiću (Korespondencija, izd. Jugoslavenske akademije, I, 92).

Kad je Blagoje Bersa došao iz Sarajeva u Split, zatekao me kao đaka u Zvonimirovoj glazbenoj školi. Glavni mi je predmet bio violina, a jedan od sporednih tamburanje u tamburaškom orkestru koji je vodio M. Obuljen. Ovaj je potkraj Prvog svjetskog rata bio u Beču vlasnik »Edition Slave«, za koju je i Blagoje (Marija Kuntarić: »Blagoje Bersa« Zagreb 1959. str. 15.) radio.

U jesen 1902. nakon položenog ispita zrelosti preselio sam se s roditeljima u Graz, gdje sam godinu dana studirao na sveučilištu slavensku filologiju kod prof. Murka i K. Štrekelja, kao i neke sporedne i nadopunjujuće predmete. Nekako u isto doba došao je u Graz i Blagoje Bersa sa svojom mladom suprugom. Bio je veoma zaposlen kao dirigent u kazalištu, naročito zbog toga što su se tada mnogo izvodila Wagnerova djela do kojih je gradačka publika vrlo mnogo držala; no Bersa nije bio time nimalo zadovoljan. Gospođa Bersa pratila ga je redovito u kazalište, no ako nije bila tamo, čekala ga je kod nas — stanovali smo nedaleko kazališta u Morellenfeldgasse 23 — dok bi on došao po nju. K nama bi redovito zalazila i punica dra Gaje Bulata, udovica Perković, i članovi velike porodice Marcatti iz Kotora. Društvo je znalo ostati na okupu do kasno u noć i čekalo hoće li Blagoje doći iz kazališta dobro raspoložen i zadovoljan ili namgrođen i nezadovoljan.

Studenti-slavisti u Grazu bili su pretežno Slovenci, zatim Hrvati, među njima i pok. prof. Ramiro Bujas, Srbi i, ako se ne varam, dva Bugarina. Prof. Matija Murko znao je vrlo zgodno udesiti svoj nastavnički rad, kako bi se njegovi đaci što

bolje snalazili u slavenskim jezicima i književnostima te postali uistinu »slavisti«. U tu svrhu držao je u zimskim semestrima, koji su obično bili dulji od ljetnih, po jedan kolegij, tzv. »collegium publicum«, u kome su se, na osnovi kakve antologije, čitali i tumačili tekstovi iz pojedinog slavenskog jezika. Zvali su se tako, jer su ih po miloj volji mogli posjećivati slušači bilo kojeg fakulteta, pa i osobe izvan sveučilišta. Trebalo je samo da se jave profesoru i da dobiju njegov pristanak. Rad je bio doista »filološki«, ali vrlo prikladno udešen različitom sastavu posjetilaca. U slijedećem semestru predavao bi prof. Murko, naravno po strogo filološkim načelima, gramatiku dotičnog jezika.

U zimskom semestru 1902—1903. taj je kolegij bio namijenjen ruskom jeziku; radilo se na osnovi vrlo zgodne knjižice nastavnika na njemačkom sveučilištu u Pragu, prof. Ericha Bernekera (1874—1937): »Russischen Lesebuch mit Glossar« u izdanju »Sammlung Göschen«, u toj istoj zbirci objelodanjena je i njegova »Russische Grammatik« i »Russisch-deutsches Gesprächsbuch«. Kako nije bilo Rusa koji bi prednjačili u čitanju, Murko je za svoje »filološke pomagače« izabrao Jakova Carića, kasnije profesora u Splitu, Zadru, Dubrovniku i Zagrebu, i mene, jer smo se kao »čakavci« mogli lakše od drugih približiti ruskom izgovoru i naglasku.

Kad je Bersa saznao za taj javni kolegij, zaželio je da i on pohađa te vježbe; prijavio sam ga Murku s napomenom da neće moći redovito dolaziti. Murko je rado dao svoj pristanak, a Bersa je koji put dolazio, no inače smo skupa čitali po koje štivo s kolegija. Je li to bilo zbog toga što je možda već tada pomišljao na komponiranje, »Raskolnikova« ne bih mogao reći.

Kad se 1903. Blagoje Bersa sa svojom suprugom preselio iz Graza u Beč, slučaj je htio da sam se tamo preselio i ja sa svojim roditeljima i na ta mošnjem sveučilištu nastavio svoje slavističke studije kod Vatroslava Jagića, Konstantina Jirečeka, Milana Rešetara i Vaclava Vondraka. Bersine gradačke »labave veze« sa slavistikom postale su u Beču »čvršće«; majka profesora Rešetara bila je sestra Blagojeva oca pa su oni bili bratići. (O Milanu Rešetaru, M. Deanović u Ljetopisu Jugosl. akad. 54/1949) Rešetarova supruga Stanka, Jagićeva kći, u mladim je godinama učila pjevanje u Petrogradu, glasovir kod majke Sidonije rođene Struppi, koja je umrla u Beču 26. siječnja 1914. a pokopana u porodičnoj grobnici u Varaždinu. U toj je grobnici sahranjen devet godina kasnije i Vatroslav Jagić. Sidonija Jagić s velikom je ljubavlju i lijepim uspjehom podučavala u glasoviru i svoga unuka dra Duška Rešetara i unuku Jelku Rešetara koja sada živi u Firenci. Sin Vatroslava Jagića, dr. Nikola Jagić, profesor na medicinskom fakultetu u Beču, počasni doktor zagrebačkog sveučilišta, od mladih je godina svirao violinu. O tome kaže sam Vatroslav Jagić: »Prvi je temelj muzikalnom entuzijazmu mojega sina položen u Petrogradu. On je poslije u Beču nastavio uz pomoć jednog učitelja iz orkestra bečke opere, po imenu Gitzmajera, sve dok nije svršio gimnaziju te prešao na medicinu. Tada je gledao da sastavi kvartete od svojih suučenika, s kojima je podržavao svoj muzički entuzijazam, što kod njega traje do današnjeg dana.« (Spomeni mojega života, izd. Srp. akad. II, 25—26) Od tih kvarteta nastao je kasnije liječnički orkestar (Ärzte-Orchester) kojemu je Ni-

kola ili, kako su ga obično zvali, Nikica Jagić bio dirigent.

Od nekih članova tog orkestra i drugih Jagićevih i Rešetarovih znanaca, među kojima sam bio i ja, sastavio se kod Rešetarovih poseban orkestar koji je pratio mješoviti pjevački zbor; cijelo ovo muzičko društvo vješto je držalo na okupu Stanka Rešetara. Da bi to postigla, u zimsko je doba sa zborom i orkestrom uvježbavala po koju misu koja bi se u proljeće izvodila u jednom od obližnjih bečkih mjesta: u Tulnu, Kremsu, Mariazellu i drugdje. U Mariazellu smo jednom prilikom izveli Haydnovu »Mariazeller-Messe« i tom zgodom poklonili crkvi Haydnovu plaketu koja se sada čuva u bogatoj crkvenoj riznici.

Blagoje Bersa koji je, kako kaže M. Kuntarić (str. 18.) u društvu bio vrlo ugodan, svakome želio pomoći i u svakom čovjeku zapažao samo njegove vrline, obilato je i riječju i djelom pomagao Stanki Rešetar i Nikoli Jagiću u njihovim muzičkim pothvatima.

Već u Grazu ustaljene prijateljske veze između Bersine obitelji i mojih roditelja ne samo da su u Beču i dalje potrajale nego su se i produbile i proširile. Tamo je živjela sestra moga oca, Antonija, udata za Franju Zohara koji je svoju službu u Austriji završio kao predsjednik Vrhovnog suda. U njih je bilo ništa manje nego desetero djece. Tri kćeri su svirale glasovir, jedna od njih učila je i pjevanje. Blagoje i Lucija Bersa često su k njima dolazili i uvijek bili radosno dočekani. Tu je Blagoje znao na klaviru kadšto odsvirati po koju od svojih kompozicija ili iz djela tadanjih bečkih opernih i operetnih kompozitora O. Nedbala, L. Falla, G. Ziehrera i drugih, koje je sam povremeno instrumentirao i prerađivao klavirske partiture. Baš je to znao popratiti šaljivim, a katkada podrugljivim primjedbama.

1908. pogodio je Bersu težak udarac — smrt desetomjesečnog jedinca sina. Nekoliko mjeseci prije toga, potkraj 1907. preminula je moja majka koja je vrlo voljela gospođu Luciju. Moj se otac na neko doba odselio svome bratu u Zadar, a kad se vratio u Beč, stanovali smo skupa s Bersinima u jednom stanu u Josephstädter-Strasse 5. Prisan saobraćaj s dragim, iskrenim prijateljima bio je melem za našu obostranu tugu i sumornost. Razgovaralo se o različitim pitanjima, bilo je slaganja i razilaženja, uvijek skladno i obazrivo. Blagoje je rado čitao Charlesa Dickensa; smisao za poeziju svakidašnjeg života i ljubav za malog čovjeka, koja se odražuje na svakoj stranici Dickensovih djela, bila je srodna Bersinom shvaćanju.

Kad sam se 1911. oženio Splićankom Amalijom Friedl koja je u Beču pohađala slikarsku školu, pjevala i pomalo svirala glasovir, ona i njen brat koji je prilično dobro svirao violinu, dospjeli su u naš filološko-muzički krug. Uz Blagojevu pratnju pjevala je moja supruga njegove pjesme: »Meeresleuchten«, »Auf den Wällen Salamanka's« (na stihove Heinricha Heinea), »Robinjicu« i drugo. No, nije samo ona pjevala Bersine kompozicije, pjevala ih je i gospođa Frida Vuković, supruga dalmatinskog zastupnika u parlamentu, na jednoj priredbi u korist Crvenog križa Balkanskih država za rata 1912—1913. Njoj je Bersa posvetio svoju zbirku »Fünf Lieder«. Pjevala ih je i Olga Radoničić, rođena Rabinović iz Kotora, supruga liječnika, kasnije profesora na zagrebačkom medicinskom fakultetu dra Karla Radoničića, na priredbi »Nazorovo veče« 23. veljače 1918., kojoj je Bersa posvetio svoju najljepšu pjesmu na Nazorove stihove »Seh

duš dan«. Koliko je meni poznato, pjevale su se Bersine pjesme i na nekim drugim priredbama u Beču koje je organiziralo »Hrvatsko pripomoćno društvo« i prije 1914.

Kako je došlo do pjesme »Seh duš dan«? Kad je buknuo Prvi svjetski rat, u Beču je, na poticaj »s više strane«, bio bučno pozdravljen, no vrlo brzo donio je razočaranje i bijedu. Sad su se i naši sastanci odvijali u skućenim prilikama. Jedne večeri čitali smo Prešernovu nježnu pjesmu »Nezakonska mati« i uspoređivali je s Nazorovom »Seh duš dan« (Prešern: On, ki je pravi oče tvoj... tebe in mene ga je sram; Nazor: Ki te majki dal je, sran ga je pred manum). Pjesnikove misli duboko su ostale u sjećanju Berse i odgovarale sumornom raspoloženju onoga vremena pa nije trebalo mnogo da nađu i svoj glazbeni odraz.

Ovo što je rečeno, nadopunjuje odlomak iz Kuntarićeve knjige, str. 13.: 'Gotovo sa svim hrvatskim intelektualcima, koji su početkom ovog stoljeća boravili u Beču, živio je Bersa u veoma bliskim odnosima. Stalno se družio s kiparom T. Rosandićem, s kojim ga je cijeli život vezalo priso prijateljstvo, pa s kiparom I. Kerdićem, pjesnikom J. Miličićem, književnikom J. Kosorom, karikaturistom A. Uvodićem, liječnicima dr Zlatom Havliček, dr K. Radonićem, profesorom J. Nagyjem. U nekoliko je navrata organizirao klub Hrvata u Beču ili »intelektualne sastanke«, na kojima se raspravljalo o svim problemima suvremene nauke i umjetnosti.'

Uz Blagoja Bersu brojni bečki Hrvati okupljali su se oko »hrvatske crkve«. O tome kaže M. Kuntarić na str. 14. ovo: »Neko vrijeme (1916) djelovao je kao orguljaš i zborovođa u Stiftkirche, malo crkvi, koju su uzeli u najam Hrvati u Beču. Ondje je osnovao zbor, s kojim je izveo niz hrvatskih narodnih crkvenih pjesama, a i nekoliko svojih kraćih duhovnih kompozicija.«

Ovome trebaju neki ispravci i dodaci. Stiftkirche, na uglu Mariahilfer-Strasse i Stift-Gasse nije mala crkva — neće biti manja od crkve sv. Marka u Zagrebu. Naslanja se na veliku zgradu, sagrađenu 1875. a namijenjenu vojnim svrhama, u kojoj je danas Ratni arhiv. Crkva, zgrada namijenjena kršćanskom bogoslužju, ne uzima se u najam. U najam se mogu uzeti zgrade, koje će se upotrijebiti kao crkve. S obzirom na ovu »hrvatsku crkvu« bilo je, koliko se sjećam, ovako: 1912. održavao se u Beču euharistijski kongres. Za pojedine narode koji su došli iz Austro-Ugarske, a i iz koje druge zemlje ili države bile su određene pojedine crkve, u kojima su njihovi svećenici za njih vršili obrede. Hrvatima je bila namijenjena crkva sv. Petra na Petersplatzu kod Grabena u Unutrašnjem gradu (sagrađena 1701—1710, po nacrtima Fischera von Erlacha). Kad je svršio kongres, u toj su se crkvi, ne znam po čijoj zamisli, mogli i dalje obavljati obredi. Druga je zamisao bila da se tim narodnim skupinama prepusti bilo koja crkva koja bi prvenstveno služila njihovim potrebama. Hrvati su bili više za crkvu sv. Križa (Stiftkirche) nego za onu sv. Petra već s tog razloga što ih je mnogo stanovalo u šestom, sedmom i osmom kotaru, a u prvom (Unutrašnjem gradu) jamačno nitko. Za tu crkvu bio je i dr. Antun Bauer, tada koadjutor nadbiskupa J. Posilovića. Na njegovu preporuku bila je ona na neki način prepuštena Hrvatima na upotrebu.

Osnovao se i »Društvo sv. Jeronima za hrvatsku bogoslužje u Beču«, koje se brinulo za crkvu — trebalo je provesti neke popravke i nabaviti nešto pribora — a, uz Bersinu pomoć, i za crkveno

pjevanje. U početku rada sve je pošlo vrlo dobro i bilo je vidnog uspjeha, čemu je pomogao i jedan zgodan slučaj.

Vatroslav Jagić i njegova supruga Sidonija proslavili su 15. siječnja 1912. svoj zlatni pir. Svečana misa održala se u crkvi Njemačkog viteškog reda u Singerstrasse, u kojoj su se tada nalazili i riječki kapucini Hrvati. Obredu je prisustvovao velik broj Jagićevih znanaca i prijatelja. Duša glazbenog dijela te proslave bio je Bersa. On je skupio pjevače i uvježbao ih. Taj događaj opisuje Jagić u pismu sestrični Katici Hrupački ovako: »Svetkovina je bila vrlo lijepa, iako skroz čedna. Sve se ograničilo na svečanu službu božju, kod koje su na koru pjevali sve sami poznanici, među kojima i Stanka i njezin suprug. Pjevala se Mozartova misa i jedna hrvatska pjesma, koju je Nikica čuo u septembru kod Varaždinskih fratara te mu se tako dopala, da je preko prof. Milčetića dobio tekst i note. On (misli se na Nikicu, op. J. N.) je pod mišom krasno svirao na violini, a unuk Duško na orguljama. Bio je s oltara kratak svečani govor« (Korespondencija I, 307—308).

Bersa je nekoliko pjevača s te proslave doveo u hrvatsku crkvu i uz pomoć Društva sv. Jeronima organizirao pjevački zbor, koji je uz više hrvatskih narodnih crkvenih pjesama pjevao i neke njegove crkvene skladbe. Taj je zbor pjevao i kod jedne sv. mise kojoj je pribivao A. Bauer, kratko doba nakon što je 26. travnja 1914. preuzeo upravo zagrebačke nadbiskupije.

Do rata išlo je lijepo, a za vrijeme rata kako-tako. Kadšto su na koru pjevale samo dvije ili tri osobe. Bersa bi koji put pronašao kojega solo-pjevača koji bi, u nuždi, sam otpjevao koju pjesmu, a Bersa mu uredio partituru.

Nakon rata bečki je filološko-muzički krug nastavio sa svojim sastancima, uz male promjene, u Zagrebu, u stanu prof. Milana Rešetar na Mažuranićevu trgu. Razgovaralo se o književnosti i umjetnosti, muziciralo se... Stanka Rešetar spretno je udešavala svoje prijatne sastanke, a Blagoje Bersa svirao je pred prijateljima svoje kompozicije, više nego u Beču, i rado slušao dojmove slušalaca. Sjećam se da sam mu jednom govorio o svojim dojmovima u vezi s pjesmom »Robinjica« pa mu je bilo drago da sam pogodio kako je glazbom dao osjećaje robinjice: kad se prvi put, uz riječi »na tle mrtav pada«, izražava osjećaj olakšanja što se oslobodila nestrpljivog starca, a drugi put njezino zaprepaštenje što je učinila umorstvo.

Jednom drugom prilikom govorilo se o »Sunčanim poljima« pa sam mu opisao dojmove jednog mjesta partiture: vjerna slika ljetnog, vrućeg, sumornog podneva na Jadranu, kad zamre čitav život, a samo se tu i tamo čuje glas pastira i njegova stada.

Kad se nakon svog umirovljenja 1927. prof. M. Rešetar s obitelji preselio u Firencu 1928., nije više bilo takvih lijepih domjenaka u intelektualnom obiteljskom krugu pa su uvelike nedostajali velikom broju njihovih znanaca i prijatelja.

Blagoje Bersa rođen je u doba kada su prepoditelji Dalmacije dr. Miho Klaić i don Mijo Pavlinović još bili na životu; odgojen je u doba kad je generacija koja ih je naslijedila, po njihovu uzoru, visoko cijenila kulturni i stvaralački rad; bio je član porodice koja se isticala na polju književnosti i umjetnosti. On je, sa svim dobrim svojstvima pravog umjetnika i iskrenog prijatelja, skladan, požrtvovan, nesebičan, ostao u dragoj uspomeni svima koji su ga pobliže upoznali i s njim se usrdno družili.